

ТЪЖДЕСТВОТО ЧОВЕК – ПРИРОДА В „СЕЗОНИТЕ НА ДУШАТА“ В ЛИЛИЕВИЯ ТВОРЧЕСКИ СВЯТ

Канелия Божинова-Славчева
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

THE IDENTITY BETWEEN MAN AND NATURE IN “SEASONS OF THE SOUL” IN THE POETIC WORLD OF NIKOLAY LILIEV

Kaneliya Bozhinova-Slavcheva
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The purpose of the present paper is to offer an innovative model for summation classes on the initial introduction of eight-graders to Nikolay Liliev's poetry. I have used the innovative model of analogy in interpreting landmark poems such as “The Silent Spring Rain”, “Morning Light”, “Horizons Overhanging”, as compared to works like “Dawn Came to the Sleepy Gardens”, “The Sky – Insanely Azure”, “I Humbly Walk, I Walk Alone”. I focus on images of rain in the poetry of Geo Milev, Hristo Yassenov and in Bulgarian folk songs.

Key words: symbolism, analogy, equity, method, experiment

Съвременните реалии на информационните технологии ни изправят пред предизвикателството добрата педагогическа традиция да се обогати с иновативни методи и стратегии.

Изучаването на символистите в българското училище е сред най-трудните дялове. Висшата мелодичност на максимално съгъстеното слово изискват фини и тренирани сетива за улавянето и разбирането ѝ, което, като се постигне, усъвършенства литературните и творческите ученически способности.

Предмет на настоящата статия е предложен иновативен модел за обобщителни часове върху първото запознаване на осмокласниците с ангелогласната поезия на Николай Лилиев.

Използван е иновативният „мегаметод“ на аналогията като съответствие между неявни подобия (Богданов 1993: 33), като баланс между разсъдъчно и аналитично, между разум и емоция, особено

подходящ за символистичната поетика на съответствията, за тази „божествена математика“ (Ефтимов 2012: 5). Аналогията се разглежда като мост между сравнението и символа, декомпозира представите от асоциации и сформира полисемантизма на символа.

Методите на интерпретацията и съпоставителният са също основни. Дидактическите средства са беседа, дискусия, самостоятелна работа, проблемност, интерактивен метод, нагледни средства, между-текстовост, модулност.

Целта на тези уроци е учениците да обобщят знанията си за спецификата на аналозиите в Лилиевия поетичен свят – с оглед на изучаваните творби – главно лирическият триптих „Тихият пролетен дъжд“, „Светло утро“ и „Кръгзори надвесени“, обогатявайки представите си с творбите „Съмна в сънните градини“, „Небето е безумносиньо“, „Вървя смирен, вървя самин“. Да откриват и синестезията като смесване на различни възприятия, което също е част от символистичната многозначност и недоизказаност.

Съдържателната част на урока обхваща актуализация, урочни ситуации и заключителна част.

Първите преговорни подстъпи към този автор се представят в следните варианти:

Въпрос на учителя:

– В началото на учебната година се запознахте с най-музикалния и фин български лирик Николай Лилиев. С какво свързвате поезията и личността му?

Предполагаемите отговори на учениците се очакват в следните семантични полета:

– с общо състояние на несбъднато очакване, на нежност, белота, духовност, чувствителност, доброта.

– Николай Михайлов Попиванов остава в българската поезия със сполучливо дадения му псевдоним от Георги Бакалов – Лилиев – като израз на нежност, духовна чистота.

На дъската са залепени портретът на Лилиев от 1910 г. и цветна снимка на бяла лилия.

Въпрос на учителя:

– Какво излъчва изражението на твореца според фотографията от младежките му години?

Предполагаеми ученически отговори:

– красота, спокойствие, сериозност, оптимизъм, мечтателност, доброта, свенливост, духовна възвисеност.

Въпрос на учителя:

– Науката за ума и връзката между чертите на лицето и характера на човека се нарича френология, открита е от австрийския лекар Гал в началото на XIX век. Откривате ли връзка между визията на поета и душевния му свят?

Предполагаеми ученически отговори:

– трудно, невинаги, но в случая има връзка с правилните черти на Лилиев и стремежа му към съвършенство в живота и в творчеството му.

– Типични са творческите псевдоними на българските символисти от началото на XX век – Пейо Яворов (псевдоним, измислен от Пенчо Славейков), Христо Туджаров – Ясенов (литературен кръстник – Антон Страшимиров). Свързват се с красота, драматизъм, нежност, бледи нюанси и полутонове.

Въпрос на учителя:

– Според Иван Мешеков: „Ако Пенчо Славейков е **орачът и сеячът** на плодно семе на нивата на нашата поезия, ако Яворов е първата **пролетна буря**, Николай Лилиев е първата **небесна дъга**“ (по Герджикова 2007: 9). Как тълкувате това изказване на литературния критик?

Предполагаеми ученически отговори:

– При Яворов – основоположника на българския символизъм, основният символистичен конфликт – личност – действителност, е предаден бурно, с колебания, възторзи и падения. Лилиев е изцяло хармонична натура и въпреки описанието на „безпричинната тъга“ на поколението между два века (XIX и XX) тъгата му е светла и възвисена като на бащата на българския индивидуализъм – Пенчо Славейков.

Обобщение на учителя:

– Най-виртуозният български лирик – Лилиев – като чистота на духа най-вече има продължителите си в лицето на Йордан Йовков и художника Владимир Димитров – Майстора. Сърдечно приятелство, непомрачено от никакви свади, го свързва с Димчо Дебелянов и художника философ и писател Николай Райнов.

На дъската са записани и следните цитати:

„Лилиев беше много **деликатен** човек и никога не докосваше цветето, за да не му капнат ония росни капчици, които отразяват ведросините небеса“ (Ангел Каралийчев) (по Атанасов, Добрев 2001: 315).

„В стихотворното слово **звуквата** страна е на предно място“ (Николай Лилиев) (по Матеева, Константинова 2001: 105).

„За поетите не съществуват синоними. Всяка дума е незаменима“ (Атанас Далчев) (по Матеева, Константинова 2001: 105).

Въпреки че Далчев определя поезията на Лилиев като съчетание на „най-съвършена форма и безжизненост“ (по Матеева, Константинова

2001: 106), всъщност се получава парадоксът на самоизключващите се понятия, защото няма виртуозна форма без значимо съдържание.

Въпрос на учителя:

– Българските критици изразяват с един най-характерен епитет поезията и личността на Лилиев. Кой според вас най-пълно отговаря на представите ви за този лирик?: ангелогласния (Светлозар Игов), безподобния (неповторим) – (Тончо Жечев), духовния (Адриана Дамянова), смирения (Владимир Василев), романтичния (Иван Мешков), отшелника (Елка Константинова).

Предполагаеми ученически отговори:

– Всички епитети отразяват същностни черти от облика на този лирик. Като че ли най-изразително е определението за ангелския му глас, съчетаващ музикалността и духовната, неземна чистота в поезията и живота на Лилиев.

Въпрос на учителя:

– Погледнете снимката на бялата лилия. Какво символизира и с какви характеристики се свързва с творческия свят и личността на поета?

Предполагаеми ученически отговори:

– с чистота, мир, възкресение, царственост, свещеното цвете на всички богини девизи, поникнала е от млякото на Хера, непорочност, целомъдрие, свързва се с Дева Мария – правото ѝ стъбло представя божествения разум, увисналите листа – смирение, ароматът ѝ е божествената природа.

Обобщение на учителя:

– Това е цветето на Благовещение, когато Богородица получава благата вест за непорочното зачатие на Божия син. Също така е и цветето на Великден. В западноевропейската традиция лилията отговаря на лотоса, в източната – на зюмбюла. Затова ще видим в импресионистичните рисунки на Николай Райнов, че цветята са зюмбюли, теменужки, наподобяващи ефирните пеперуди „с тънки сребърни крила“ от Лилиевото „светло утро“.

Лилията се свързва и с пожелателното име Лилия/ев – да е нежен и красив като цветето.

Въпрос на учителя:

– Символистите се изразяват и с множество псевдоними в печата – един вид диалог със себе си и другите. Какво добавят към мирогледа на Лилиев литературните му псевдоними, дадени от самия него?: – Аноним, Без име, Одуванчик (Глухарче).

Предполагаем ученически отговор:

– изключителна скромност.

Обобщение на учителя:

– Можем да направим паралел с трагично оглушалия Бетховен с намаляващия слух в края на живота на Лилиев с предопределения псевдоним на глухарчето – отново има аналогия за нежност и крехкост. Духовната близост между двамата Николаевци – Лилиев и Райнов – се изразява и на ниво псевдоними. Райнов се подписва като Анонимус и се обръща към нравствено чистия си приятел с името: „Йоканан“ – Йоан Кръстител – символ на християнската смиреност в образа на духовния кръстник на Христос.

Въпрос на учителя:

– Какви щрихи допълват към образа на Лилиев следните финални стихове от автора на стихотворението „Стихове“ (по маниера на Бледния Хайнрих) – немски поет романтик?:

и моите стихове ще се четат
по липса на материал.

Каква е репликата към народния поет Вазов – „и моите стихове ще се четат“?:

Предполагам ученически отговор:

– Поетът символист с най-смирената и непорочна духовност няма творческото самочувствие на поет на нацията, неговата поезия изразява дълбоко лични преживявания.

Въпрос на учителя:

– Как разбирате изказването на Николай Райнов за поезията на народните поети като Вазов – те са за „ленивия читател лесносмилаема храна“, а Лилиев и тия като него пишат за „по-тесен кръг четци, за ония, които не желаят естетическа наслада без лични усилия“? (по Герджикова 2007: 11).

Предполагам ученически отговор:

– Вазов винаги упътва читателя за художествените си послания, докато при Лилиев сами трябва да усетим впечатлението (импресията) от втория пласт на художественото внушение.

Въпрос на учителя:

– Как свързвате следните изказвания?:

„Поезията – това са най-хубавите думи в най-хубавия ред“ (Колдридж, английски поет) (по Матеева, Константинова 2001: 105).

„Поезията на Лилиев е поезия на **лунния блясък**, не на краските, а на линиите, **полутоновете и нюансите**“ (Иван Мешеков) (по Матеева, Константинова 2001: 104).

„Лилиевата поезия е **молитвена**, без жест, ръце, протегнати за милост и ласка – образи на нежност и мекота – върху тях има **поетичен тюл** – виждат се, но не могат да се докоснат, като **гънки на атлазена дреха** преминават **полусенките**“ (Владимир Василев) (по Стефанов, Панов 2001: 351);

„Това е една поезия на **несбъднатото очакване**“ (Владимир Атанасов) (по Герджикова 2007: 9).

Как тълкувате заглавията на Лилиевите стихосбирки „Птици в нощта“ (1918 г.) и „Лунни петна“ (1922 г.)?

Предполагам ученически отговор:

– птиците се свързват със свободата, волността, но оковани в нощната тъма на тайните, усамотението и прозрението. Чрез този образ се отваря нощната картина в посока необятно пътуване на човешката душевност.

Обобщение на учителя:

– Лунните петна загрозяват красивото и загадъчно нощно светило, носещо приглушената приказна нежност на Лилиевата поезия. Според християнството петната на нощната красавица са от сенките на вечно наказания Каин за братоубийството си да носи тежък наръч съчки, както и от образа на предателя Юда Искариотски. Българомохамеданско вярване гласи, че при лунни петна луната се разболява тежко от уроки (много лоши очи я гледат и я урочасват). Затова се изпълнява ритуалът баене против урочасана луна. И при това заглавие има оксиморонен образ – красотата на луната се проблематизира с тъмните ѝ загадки (петната).

1. Личността и поезията на Николай Лилиев – единство между нравствена чистота, мелодичност и духовна красота

2. Аналогията – мост към символа

Въпрос на учителя:

– С какво свързвате аналогията?

Предполагам ученически отговор:

– сходство, прилика.

Обобщение на учителя:

– Според Речника на литературните термини (Богданов 1993: 33) аналогията (от стгр.) е сходство, съответствие. За разлика от сравнението, където се съпоставят тъждествени явления и представи, при аналогията се установява сходство между неявни, подобни или сродни по някой важен признак явления и прояви.

Въпрос на учителя:

– Какво представлява символът?

Предполагам ученически отговор:

– многозначен образ с преносно значение, условен знак за идея, понятие – майка – обич, топлина, закрила...

Обобщение на учителя:

– Символът се представя в основата си с аналогия.

Иван Грозев в българския символистичен теоретичен кодекс „Блуждаеща естетика“ споделя, че изпитва „радост да се отгатват, да се доказват аналогии между всички неща“. Основната символистична теза е, че реалният свят е огледало на индивидуалните представи. Аналогията се изразява и с тъждество. Затова пейзажните стихотворения при Лилиев са импресии – на базата на впечатления чрез природния свят се представя човешката душевност.

Според Добрин Добрев в книгата му „Символите в творчеството на българските символисти“ (Добрев 2000: 303) при най-нежния ни лирик се наблюдават два основни тематични кръга символи:

пеперуда, птица, лебед, бяло, сребро, модро (синьо)/вечност, следа, вечер, залез, звън, жътва, сърп (коса).

Въпрос на учителя:

– С какви аналогии се свързват тези символи?:

Предполагаеми ученически отговори:

– Пеперуда – свобода, душевна чистота, безсмъртие, божествено възплъщение, съпружеска вяност, но и суетност – в японската култура.

– Лебед – красота, грациозност, усамотение, доживотна любов, птицата на живота – между небето и водата.

– Бялото, сребърното и синьото са пределно духовни, нежни ефирни цветове, свързващи се с полусенките и нюансите в Лилиевата поезия.

Обобщение на учителя:

– Лирическите миниатюри „Тихият пролетен дъжд“, „Светло утро“ са от авторския цикъл „Песни“ от началния период на творчеството му. Изразяват призива на френския символист Пол Верлен „Музиката – преди всичко!“ и представят оптимистичната, мечтателната страна на най-смирения ни лирик. Но преобладаващите нюанси в лириката му са минорни, приглушени, тъжни, с всеобщо хуманно чувство – готовност за саможертва в името на страдащите.

Връзката природа – човек е изконна за символизма. Според Бодлер: „Всеки лиричен поет по силата на своята природа неизбежно се връща към загубения рай“ („Теодор дьо Банвил“, 1861) (по Добрев 2000: 46). Шарл Морис в предговора към „Книга на маските“ сравнява символистичната литература с овощна градина, която цъфти и дава

плодове. Метафоричната образност на природните форми в българския символизъм много често е свързана с желанието да означа едно типично усещане за душата, изгубила своята девствена чистота.

Въпрос на учителя:

– Как бихте описали **чистата душа** в Лилиевата поезия?

Предполагаеми ученически отговори:

– трепетна, чувствителна, емоционална, макар и често страдаща, но „със светлата печал“ на високо духовните личности.

Обобщение на учителя:

– От Лилиевия приятелски кръг се откроява Николай Райнов – многостранен талант – философ, богослов, писател, художник декоратор (импресионист).

Представените четири картини на дъската можем ли да озаглавим със свои лични заглавия по Лилиевите стихотворения?

Въпрос на учителя:

– Представените картини се асоциират по следния начин:

– „Пейзаж I“ – открояващата се бяла бреза на фона на ясното утро – „Светло утро“;

– „Пейзаж II“ – нежните светлосини зюмбюли са изящни като пролетните дъждовни капки – „Тихият пролетен дъжд“;

– „Цветя“ – горски небесносини теменужки се свързват с мрежата светила на пеперудите „с тънки сребърни крила“ – „Светло утро“, „Съмна в сънните градини“, „Небето е безумносиньо“, „Вървя смирен... утрин свежа, просторът странносин“.

– „Ранна есен“ – „Кръгозори надвесени“, „Ръми. Есен е.“

Обобщение на учителя:

– Духовно близките натури и в различни изкуства намират близки съответствия.

Художникът претворява и чрез знаците на изобразителното изкуство нежната, приглушена, загадъчна поезия на деликатния и чувствителен лирически герой – най-запомнящите се определения на нюансите на духовния син цвят – „безумносиньо“, „странносиньо“.

Обобщаването на ролята на аналозиите природа – човек ще продължи в следващия учебен час с първите Лилиеви творби и с различни образи на дъжда и утрото в българската словесност.

3. „Тихият пролетен дъжд“, „Светло утро“, „Съмна в сънните градини“ и „Кръгозори надвесени“ – природният кръговрат – огледало на човешкия

Въпрос на учителя:

– Нека да чуем песента на Нона Йотова по Лилиевите стихове „Тихият пролетен дъжд“ от албума ѝ „Преоткриване II“ по фолклорни мотиви и по стихове на български класици.

Какво ново впечатление добави песента към представата за тихия пролетен дъжд?

Предполагаеми ученически отговори:

– повече мелодичност, припеви, повторения, ритмичност, звънкост, бодрост и нежност.

За да се работи по основния въпрос: тъждеството човек – природа в Лилиевите творби, се предлага табличен метод на учениците като средство за онагледяване и визуална съпоставка, акцентирание и обобщаване.

В четири колони са представени изучаваните от осмокласниците стихотворения – „Тихият пролетен дъжд“, „Светло утро“, „Кръгозори надвесени“ и „Съмна в сънните градини“. Търсят се и се съпоставят аналозиите за внушение на природата и за човека, също и ролята на изразните средства.

В Лилиевото стихотворение „Тихият пролетен дъжд“ пейзажът е представен като очакване на ново начало, носещо бодрост. Надеждата за приказни усещания се представя чрез звукови и движещи се картини, придаващи усещането на нежна любовна ласка. Събудената природа звучи с ромонящ дъждовен шепот. Безкрайността на светлите усещания се предава чрез визуалния образ и представата за изстиване, угасване, умирање на мимолетно красивото, печал, светла тъга.

Аналозиите природа – човек се изразяват със заявяването на пространството на лирическият герой – дома като заслон. Смесването на усещанията за цвят, представата за топлина и емоционалното състояние – възраждането в чувствителната душа, е свързано със светлината и красотата. Количественото местоимение „колко“ е със значение на „много“ – жадувано нетърпение за прекрасното очакване на новото неизвестно. Смесените чувства са силно емоционални, младежки – сълзите са от буйното ликуване на радостта, от красотата на събудения порив, за да надделее уплахата от неизвестното начало.

В лирическата творба „Светло утро“ природата е представена като хармонична красота. Още в началото на стихотворението се долавя напрежението, споменът за тъга, загуба се разливат в мултипли-

цираната картина на трептящата светлина. Парата в мъглата като оксиморонни образи доближават чувството за нереална визия и движеща се горещина. Тънките сребърни пеперудени криле са символ на възкресение, божественост, духовната природа, съпружеската вяност, свободата, времето. Звукът „р“, характерен за ранния Лилив (за разлика от спокойното „л“ през по-късния му период), представя синонимния рефрен на пулсиращата в цялата творба „цяла мрежа светлина“. Двойното обръщение към утрото сега се свързва с безкрайността като символистичен похват, като израз на стремежа погледът да обхване безбрежността – отричането на бряг, но побрано в ликуващото хармонично утринно събуждане. Синонимното удвояване („безбрежност“, „шир“) представя желанието светлината да е поселена в безкрайния свят на истинската хармония, постигната в тази Лилиева творба. Усещанията за цвят и движение изграждат истинска цветна въртележка. Изумрудът е камъкът на истината, небесните добродетели, на съзерцението, целомъдрието, предпазва от зли сили. Мрежата е характерен авторов символ, свързващ се с безкрайните смисли на духовното.

Според полския изследовател на българската литература Войчех Галонзка – „Опитомяването на скорпионите“ – поетичният израз обръщение „светло утро“ е едно от определенията на рая, на идеалното битие, на „неназования Бог“ (Галонзка 1994: 109).

Единствената аналогия природа – човек в това стихотворение е съотнесена с „тихия пролетен дъжд / звънна на моята стряха“, като звъненето е обединяващо. Преградите са различни – стряха – част от закрилата на дома, и стъкла – по-съвременна метонимия на дома, носещи смисъла на студенина. Притежателното местоимение „моите“ прелива природните усещания в субективния свят.

В лирическата миниатюра „Кръгозори надвесени“ огромният простор над нас е заплашително надвесен. Композицията е затворена с анафоричните (началните, рефренни повторения – „Ръми. Есен е“). Графичната постройка даже представя тягостно прихлупен хоризонт. Неологичният епитет „сплътени“ създава асоциации за силно надиплени, отново прихлупващи и задушавачи есенни тъми. Непълните изречения се свързват с отривистото бавно ръмене на есенния дъжд. Звучността на картината е подчертана и от изградената лирическа творба изцяло от гласни – 41, сонорни съгласни – 21, и звучни съгласни – 10 (по Дамянова 2001: 290). Според Любен Отов „във всеки, какъвто и да е текст гласните са между 45 и 50%“ (по Дамянова 2001: 290).

В оглушалите от тъга жалби се оглежда неприветно пространство, населено от смесените звукове на зловещи тишини. Унесеността на лирическите герои като насън ги кара да бродят без цел, но пак да са сами в душите си. Единствената надежда е, че и „сезоните на душата“ се сменят, и тази безкрайна печал е присъща за тъжната есен.

В стихотворението „Съмна в сънните градини“ повторението на съгласните звукове „м“ и „н“ създава едновременно сънно и топло усещане за събуждащите се градини – типичен символистичен Лилиев образ на тайнствеността и необятността на душата. С ефекта на кинолентата от росата, градините до небесата се разстилат нежните блянове на събуждащото се начало. Мотивът за огледалото е характерен за символизма в случая с тъждеството между ведростта в природата и човека. Рефренното повторение „ведросини, / ведросини небеса“ е израз на музикалното начало и приказната окраска на неземно чистите и бодри небеса. Среброто като вълшебен вариант на бялото уплътнява райската картина на чистите лъчи на пеещия живот. Коленичили смирено пред Вечността, в тих екстаз, унес и копнеж по прекрасното, те могат само да благославят това безкрайно тържество на красотата.

Обръщението към разумната човешка същност се свързва с мъгливост, съненост, замреженост, с неясни контури, с неизясненост. Неопределеността на сънното сутрешно настроение носи множество „самолъжи“. Романтичната и чиста душа в неистовия си стремеж към красота често се самозалъгва за реалността. Замреженият дух, самолъжите (сложна дума, сполучлив Лилиев неологизъм) и блянът са възходящо градираните стремежи на лирическия герой. В безкрайните разбудени градини на душата цялата ведросиня (синестетично смесване на усещане за емоция и цвят) природна и сребърно лъчиста красота се отразява в чистия блян – в опозиция със замрежения дух.

4. Образи на дъжда и утрото в българската словесност

Учениците са разделени на три групи. На първа група се раздава копие от народната песен „Ситен дъжд вали като маргарит“, на втора група – стихотворението на Христо Ясенев „Светло утро“, и на трета – стихотворението на Гео Милев „О, дъжд, о, дъжд, обилен и печален“. Поставят им се следните въпроси: „С какви аналогии е представена връзката човек – свят?“, „Какво се внушава по този начин?“. Задава се време за работа – 10 минути, и време за обсъждане – 5 минути.

От 9 ученици, писали по първа задача, петима са извели и двете аналогии свят: човек – дъжд – маргарит и младост – росица (0,45%). Един ученик само описателно е представил аналогията „младост е, либе, еднаж на света“. Другите са извели двете аналогии: дъжд – мар-

гарит, младост – росица, като представения житейски кръговрат са изразили основно като „всичко в живота е преходно“. Интересно е, че само двама осмокласници от групата знаят значението на маргарита като бисер. Трима го представят с омофонния му вариант – маргаритки, маргарити. Белотата и нежността на цветята имат допирни точки със скъпоценния камък, който предава обаче и бистротата, и прозрачността на дъждовните капки, аналогични на човешките сълзи. Другите четирима не използват аналогията дъжд – маргарит. Трима представят само първия компонент в отношението човек – свят: младост – росица (0,27%). Един ученик свързва аналозиите „ситен дъжд“ – „коня седлае“ с връзката човек – свят.

От 10 ученици, работили върху стихотворението на Христо Ясенов „Светло утро“, всички откриват различни аналогии за връзката човек – свят, като преобладаващите са: „светло утро“ – „детски взор“, „пъстроцветний губер“ – „земен танц“ (двама – 0,2%). Утрото се свързва с гальовността на женското начало, с чистата райска, приказна и божествена красота, която е и преходна. Утрото се асоциира и с бурния и „буден вятър“ победен от светлината – двама ученици. Преобладават описаните настроения, преливащи съответствията от природата в човешката душевност – бодрост, щастие, спокойствие, възторженост, безметежно обновление, дълбоко успокоение, духовно пречистване, тиха радост, ведрина, чистота. Аналозиите, представящи връзката човек – свят, изразяват близостта, връзката, хармонията, отъждествяването с природата, облагородяващото природно въздействие, „безценната природна красота, на която дори и боговете се възхищават и ѝ посвещават „земен танц“.

По стихотворението на Гео Милев „О, дъжд, о, дъжд, обилен и печален“ са писали 5 ученици. Всички откриват различни аналогии за връзката човек – свят, като преобладаващите са: „танцуваща вода“, „танец на скръбта“, „веселост маскирана“, „разхълцани цимбали“, „погребални карнавали“. Един осмокласник откроява аналогията между клоуна и дъжда (0,05%). Два отговора представят съответствието дъжд – човешки живот – красив и силен, весел, изобилен, но преходен (0,1%). Интересно е наблюдението, че сложният епитет „буйнобял“ е свързан с озарената от човешка надежда вечер. Един ученик открива хармония и душевен мир в аналозиите: дъжд – „танцуваща вода“, „танец на скръбта“, „веселост маскирана“, но преобладаващото настроение е буйно, карнавално, вакханално, необуздало тъжно, което не е уловено. Оксимороните („весел плач“, „с веселост маскирана печал“, „вечер, зачната сред мрак, но с буйнобял / дъжд озарена“) не са

затвърдени при осмокласниците и затова се представят чрез метафори с общия извод за експресивно звучене.

Но като цяло учениците долавят връзката човек – природа, представена чрез аналогии в различни словесности – фолклор, символизъм и експресионизъм.

В Лилиевата поезия аналогията за вечност, безбрежност, изразяващи неизменния природен кръговрат, са най-характерни. Съответствието човек – природа е представено в цялата българска словесност. Различни са погледите към действителността: при символистите (Лилиев, Ясенов) – тъга от непознаваемостта на света, при експресионистите (Гео Милев) – чрез изразяването на вик, хаос. Търси се втори план на подтекстовото изображение. Във фолклора аналогията са по-преки и по-директни.

Музикалността, виртуозността на българския стих, множествеността на значенията при символистите, представени чрез аналогии, създава тази поезия като истинска архитектурна словесност и поетическа граматика.

Като цяло осмокласниците държат аналогията близо до сравнението. При тази възрастова група именно сравнението активира аналогията, защото учениците все още са в преход от предметно-реалистично към абстрактно мислене. Ето защо изучаването на символистични текстове в осми клас е изключително важно, тъй като чрез него се стимулира този преход, но все още чрез стъпването върху сравнението, за да се осъществи пренасянето на въображението.

Вторият момент, който се забелязва, е, че учениците, за да направят аналогия, се нуждаят от създаването на определена мисловна, емоционална среда и тематична обвързаност – бързата аналогия, плод на хрумване, не работи при осмокласниците. Все още не са убедени, че аналогията е свобода на мисленето, поради което се придържат към „правилността“. Има породена и непородена аналогия, като при символистите нейното отграничаване е само в посоката на външен-вътрешен свят.

ЛИТЕРАТУРА

Атанасов, Добрев 2001: Атанасов, В., Добрев, Д. *Учебник по литература за 11. клас*. София: Кръгзор, 2001.

Богданов 1993: Богданов, И. *Речник на литературните термини*. София: Петър Берон, 1993.

- Галонзка 1994:** Галонзка, В. *Опитомяване на скорпионите – поглед на един чужденец към българската литература*. Шумен: Глаукс, 1994.
- Герджикова 2007:** Герджикова М. *Учебник по литература за 8. клас*. София: Булвест, 2007.
- Дамянова, Чернокожев 2001:** Дамянова, А., Чернокожев, Н. *Учебник по литература за 11. клас*. София: Просвета, 2001.
- Добрев 2000:** Добрев, Д. *Символи в творчеството на българските символисти*. София: Сиела, 2000.
- Ефтимов 2012:** Ефтимов, Й. *Божествената математика – тревожната хетероклитност на българския символизъм*. София: Просвета, 2012.
- Македонска 1988:** Македонска, Ц. *Българско народно творчество*. София: Български писател, 1988.
- Матеева, Константинова 2001:** Матеева, Н., Константинова, Е. *Учебник по литература за 8. клас*. София: Булвест, 2001.
- Милев 1985:** Милев, Г. *Избрани творби*. София: Български писател, 1985.
- Стефанов, Панов 2001:** Стефанов, В., Панов, А. *Учебник по литература за 11. клас*. София: Анубис, 2001.
- Хаджикосев 1985:** Хаджикосев, С. *Поети символисти*. София: Български писател, 1985.